

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2022)

Mutlu Muhammet AKTAŞ

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı
mutlumaktas@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1145-3342>

Bir Minyatür Ustası Bihzâd'ın Klasik Şiire Yansımaları

*Reflections of a Miniature Master Bihzâd
on Classical Poetry*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 21.10.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 07.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

Atıf/Citation

Aktaş, M. M. (2022). Bir Minyatür Ustası Bihzâd'ın Klasik Şiire Yansımaları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (4), 1357-1375. <https://doi.org/10.34083/akaded.1192941>

Aktaş, M. M. (2022). Reflections of a Miniature Master Bihzâd on Classical Poetry. *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (4), 1357-1375. <https://doi.org/10.34083/akaded.1192941>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

*Bu çalışma, [Creative Commons Atıf 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Öz

Klasik şiirin güçlü bir gelenek hâline gelmesinde şairlerin tutumunun büyük payı vardır. Onlar kendileri için belirlenmiş kurallardan asla taviz vermemişlerdir. Ayrıca sunulan malzemeyi, tıpkı bir ressamın elindeki sınırlı renklerle eşsiz görseller ortaya koyduğu gibi işlemişlerdir. Sanatsa yönlerini sürekli geliştirmeye çalışmışlar, bu hususta kafa yormayı ve araştırmayı hiçbir zaman bırakmamışlardır. Bu bakımdan diğer sanat dallarıyla her daim alakalarını sürdürmüşlerdir. Bilhassa şiir ve resmin ortak yönlerinin oldukça fazla olmasından dolayı her ikisi de etkileşim hâlinde olmuşlardır. Birçok divanda adı sıklıkla zikredilen şahsiyetlerden biri olan Bihzâd bu tutuma bir örnektir. Bihzâd, kaynaklarda hem İran mitolojisinde var olan hem de Horasan Hükümdarı Hüseyin Baykara'nın yanında yetişen iki farklı sanatçının ortak adıdır. Ancak klasik şiirde daha çok kastedilen Hüseyin Baykara'nın nedimlerinden olan Bihzâd'dır. Şairlerin adını zikretmelerindeki temel gaye tasvir etme yeteneklerini ve sanatçı kişiliklerini onunla kıyaslamaktır. Bu da şahsiyeti çerçevesinde şairlerin ve klasik şiirin sanat anlayışı hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Çalışma da bundan yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bunun için öncelikle divanlarda Bihzâd'ın isminin zikredildiği beyitler tespit edilmiştir. Neticesinde şairlerin Bihzâd'la ilgili olarak değindiklerinden hareketle sanat anlayışları maddeler hâlinde belirlenmiştir. Böylelikle Bihzâd karakterinin klasik şiir anlayışındaki yeri gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik şiir, sanat, Bihzâd, minyatür

Abstract

The attitude of the poets has a great role in making classical poetry a strong tradition. They never compromised the rules set for them. In addition, they have processed the presented material just as an artist creates unique visuals with limited colors in his hand. They have always tried to improve their artistic aspects, and they have never stopped thinking and researching about this issue. In this respect, they have always maintained their relations with other branches of art. Especially since poetry and painting have a lot in common, they both interacted. Bihzâd, one of the personalities whose name is frequently mentioned in many divans, is an example of this attitude. Bihzâd is the common name of two different artists who both exist in Iranian mythology and grew up next to the Khorasan Ruler, Hüseyin Baykara. However, what is meant more in classical poetry is Bihzâd, one of Hüseyin Baykara's bridesmaids. The main purpose of the poets mentioning their names is to compare their descriptive abilities and artistic personalities with him. This allows us to have an idea about the artistic understanding of poets and classical poetry within the framework of his personality. The study was prepared on the basis of this. For this, first of all, couplets in which the name of Bihzâd is mentioned in the divans were determined. As a result, based on what the poets mentioned about Bihzâd, their understanding of art was determined in terms of items. Thus, the place of the character of Bihzâd in the classical poetry has been tried to be revealed.

Keywords: Classical poetry, art, Bihzâd, miniature

Giriş

Köklü bir kültürden beslenen klasik Türk edebiyatına mensup şairlerin eserlerine eleştirel yaklaşımda bulunulabilir. Ancak bunu yaparken geniş bir perspektif içinde değerlendirmek zaruridir. Çünkü klasik şiirin usta şairleri, şiirlerini mensubu buldukları toplumun bütün kültür, bilgi, iman, tasavvuf vb. unsurlarla zenginleştirmekle kalmamışlar; ayrıca edebiyat, şiir ve sanat ile ilgili düşüncelerini de şiirlerinde ve edebî yazılarında doğrudan veya dolaylı olarak dile getirmişlerdir (Doğan, 2009, s. 9). Bunun yanında şiirlerde bir tarz oluşturma ve poetika meydana getirme yaklaşımları her zaman akıllarının bir köşesinde bulunduğu da söylenebilir. Bu bakımdan divan edebiyatı -her edebiyat gibi- çeşitli yazarlarıyla, sanatsever okuyucusuyla şiir ve şair üzerine düşünen, tartışan, yorum yapan ve değerlendirmelerde bulunan bir edebiyattır (Tolasa, 1982, s. 15). Aynı zamanda klasik şiirin kesin kuralları olan şairleri bağlayıcı yönü de vardır. Mensubu olan sanatçılar eserlerinde askerî, siyasi, ekonomik ve toplumsal konulara olabildiğince değinerek döneminin zihniyetini yansıtmaya yoluna gitseler de geleneğin temel gayesi bir sanat ürünü çıkarmaktır. Bu da şairlerin fikir üretme, tahayyül etme ve tasvir yeteneklerini kalemleriyle yazıya etkili bir şekilde dökme arzularını ortaya çıkarmaktadır. Kalıcılık, beğenilme ve rekabet duygusu da şairler için bir hırs olmaktan ziyade güzeli, yeniyi bulma azmini doğurmuştur. Bütün bunlar şairlerin çağın edebiyat ve sanat ortamlarını takip etmelerini gerektirdiği gibi geçmişteki sanat anlayışları ve edebî muhitler hakkında da bilgi sahibi olmalarını zaruri hâle getirmiştir.

Klasik Türk edebiyatı şairleri tam anlamıyla şiir ve sanat hakkındaki görüşlerini beyanname sayılacak nitelikteki eserlerle ortaya koymamışlardır. Bu da şairlerin edebî yönlerini onların dilinden öğrenmemizi ve bundan hareketle klasik şiirin edebiyat anlayışını doğrudan asıl kaynağından tespit etmemizi zorlaştırmaktadır. Bu durum farklı yöntemlere başvurarak bilgi edinme yolları aramamıza sebep olmaktadır. İlk yöntem tezkireler başta olmak üzere biyografi niteliğindeki eserleri incelemektir. Ancak onlarda da yeterli ve doyurucu bilgiye çoğunlukla ulaşamamaktadır. Bunların dışında ise her şairde olmasa da divanların dibace veya mesnevilerin sebep-i telîf, kasidelerin fahriye bölümlerine, gazellerin ise mahlas beyitlerine bakmak gelmektedir. Ayrıca gazellerine tahmis yaptıkları veya manzumelerine nazire yazdıkları şairlerle olan etkileşimleri de sanat anlayışlarını sezmemiz için başvurulacak usuller arasında yer almaktadır. Ancak çoğunlukla buralarda da şairlerin edebî kişiliklerini tam manasıyla anlamamızı sağlayacak kadar bilgiye ulaşamayız. Bundan dolayı farklı bakış açıları ve yöntemler geliştirerek bilginin üzerine yenilerini eklemek gerekmektedir.

Şu da bir gerçektir ki bir şairi en iyi anlatan onun mısralarıdır. Bir geleneği anlamamızı sağlayan ise şairlerinin genel tutumlarıdır. Bütün bunların ışığında

şairlerin bilhassa divanlarında yer verdikleri şahsiyetler ve onların kişiliğinde birleşmiş sanatsal ve ilmî yönde meşhur olmuş kişiliklere bakmak gerekmektedir. Bu şairin entelektüel şekilde şiire bakış açısı göstermesi yönünden yol gösterici olabilecektir. Çalışmaya kaynaklık eden Bihzâd da bir minyatür ustası, ressam ve nakkaş olarak divanlarda adı zikredilen şahsiyetler arasında yer alır. Bu yönüyle şairler için hünerlerini anlatmak için bir vasıta olmanın yanında klasik şiir poetikası için çeşitli ipuçlarını taşımaktadır.

Bihzâd, Cem devrinde yaşamış, resmi icat etmiş, efsanevi bir musavvir olduğu gibi İran'da gerçekten de yaşamış bir başka ressamın da adıdır. Gerçekteki ressam Bihzâd ile efsanevi musavvir Bihzâd'ın kişilikleri bir birlerine karışmıştır (Kardaş, 2012, s. 131-132). Ancak Cem devrinde yaşamış Bihzâd hakkında kaynaklarda yeterince bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle klasik şiirde çoğunlukla kastedilen Sultan Hüseyin Baykara'nın nedimlerinden biri olan ressam Bihzâd'dır (Onay, 1996, s. 142). O, tasvirlerini sanatçı kişiliğinden kaynaklanan bir ruhla meydana getirmeyi başarmıştır. Günümüzde birçok çalışmaya konu olmuştur. Eserleri hâlâ müzeleri süslemektedir. Çok taklit edilmiştir. Bunun yanında ismi Behzâd şeklinde de kullanılmıştır (Pala, 1997, s. 91). Ancak çalışmada klasik Türk edebiyatına mensup şairlerin çoğunun tercih ettiği şekliyle Bihzâd ismi kullanılmıştır.

Bihzâd'ın geleneksel İslam tasvir sanatına yeni bir anlayış getirmiş olduğu söylenebilir. Daha çok, pek işlenmemiş konuları resimlemiş ve bunlarda da başarabildiğince gerçekçi olmaya çalışmıştır. Özellikle detaylarda o güne kadar görülmemiş bir realizmle resimlerine ifade gücü kazandırmıştır (Çağman, 1992, s. 147-149). Ayrıca figürlerin tasvirlerinde gerçekçi ifadeler ve hareketler kullanarak minyatür sanatını çok büyük bir doğallıkla tanıştırmıştır (Ersoy, 2021, s. 358; Roxburgh, 2000, s. 146). Günlük yaşam, savaş sahneleri gibi konuları işleyen minyatürleri bunun en güzel örnekleridir. Resimlerinin bir diğer önemli tarafı figürlerin duruş biçimleri, konuşma ve tartışmayı ifade eden hareketleridir. Sanatçının en çok sevdiği renkler mavinin tonlarıdır. Gri-mavi renk arasında çeşitli tonlarla belirlenen kayalıklar, araziler, çiçek açmış ağaçlar, kimi zaman sonbahar renklerine bürünen çınarlar büyük bir ustalık ve duyarlılıkla resmedilmiştir (Çağman, 1992, s. 147-149). Bu da göstermektedir ki Bihzâd minyatür sanatının estetik yönünü ustalıkla icra etmiştir. Aynı zamanda devrinin bütün unsurlarını tabiat görüntülerinden, içtimai hayata kadar her şeyi eserine katmıştır.

Manzumelerde bir diğer minyatür sanatçısı Mânî'nin de ismi geçmektedir. Ancak onun aynı zamanda Manihaizm'in kurucusu olması bazen sanatçı kişiliğinin ikinci planda olmasına neden olmaktadır. Ancak Bihzâd sadece nakkaşlığı ve ressamlığı ile yer almaktadır. Onun dışında hiçbir şekilde başka bir özelliği ile zikredilmemiştir. Ayrıca minyatür sanatı Bihzâd döneminde en üst seviyeye gelmiştir. Diğer taraftan Bihzâd tarafından yapılan minyatürler o döneme kadar yapılan minyatürlerin bütün

tipik özelliklerini içermektedir (Demirel, E. & Dündar, Z., 2018, s. 252; Barry, 2004, s. 147). Bu nedenle çalışmada Mânî'ye sadece Bihzâd'la ilgili hususlarda yer verilmiştir.

Çalışmada Âgâh, Ahmed Nâmî, Bâkî, Beyânî, Hayâlî Bey, İhyâ, Kâmî, Meşhûrî, Mîr Lütfî, Nefî, Nedîm, Nehcî, Nigârî, Pertev, Sünbülzâde Vehbî, Şeref Hanım, Şeyh Gâlib, Şeyhülislâm Bahâyî, Yahyâ Nazîm, Yâver divanlarında tespit edilen beyitlere yer verilmiştir. Çalışmada bütünsel bir yaklaşım esas alınmış, tümevarım yöntemi tercih edilmiştir. Öncelikle divanlarda “Bihzâd”ın zikredildiği manzumelerin tespiti için literatür taraması yapılmıştır. Tarama için şairlerin yaşadığı yüzyıl, sanat anlayışları gibi herhangi bir kıstas belirmemiş olup bu yönde bir sınırlandırmaya gidilmemiştir. Konu kapsamını zenginleştirmek hedeflenmiştir. Tarama sonucunda belirlenen beyitler klasik şiir anlayışını yansıtmaları yönüyle değerlendirilerek maddeler oluşturulmuştur. Çalışmada sadece “Bihzâd”dan hareketle klasik şiir anlayışını yansıtan şairlerin beyitlerine yer verilmiştir. Bu bakımdan Bihzâd'dan yola çıkarak klasik Türk edebiyatında şiir ve şairlik hususunda değerlendirmeler yapılmıştır. Beyitlerin imlası divanlardaki orijinaline sadık kalınarak verilmesinin yanında yazım birliğinin olmasına da dikkat edilmiştir.

Bihzâd-Tasvir Etme Yeteneği

Klasik şiirde her manzume bir tasavvurun tezahürüdür. Bu bakımdan şairler için bir kurguyu meydana getirmek, onu okuyucunun zihninde canlandırmak mühim bir husustur. Şairler bunun önemini vurgulamak maksadıyla bazı şiirlerinde nakış ve tasvir mefhumları ile birlikte Bihzâd'a da şiirlerinde yer vermişlerdir. Bu durum onun iyi bir nakkaş veya ressam olduğunu vurgulamak maksadının ötesindedir. İran mitolojisine ait şahsiyetler ve diğerlerine manzumelerde yer verildiği gibi mukayese unsuru ve üstünlük gösterme için araç konumundadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, şairler tasvir etme kabiliyetlerini anlatmak için Bihzâd'ı kendileri karşısında aciz gösterme çabası içinde olmuşlardır. Bu nedenle acizlik mefhumu manzumelerde sıklıkla dile getirilmiştir. Hatta çoğu tasvir ve tahayyül unsurları acizlik mevzusu üzerine inşa edilmiştir.

Bir başka husus da sevgilinin ya da memduhun tasvirini yapmak konusunda Bihzâd'ın yetersiz kaldığını dile getirmektir. Böylece onların üstün vasıflarının tasvir edilemeyecek kadar mükemmel olduğunu ima ederek dolaylı yoldan iltifatta bulunma düşüncesidir. Bu bağlamda Nefî, Genç Osman'a dair övgüsünü anlattığı bir kasidesinde ata biniciliğini methederken bu hâliyle tasvirini yapmada ne kadar dikkat ederlerse etsinler Bihzâd ve Mânî'nin yetersiz kalacağını vurgulamaktadır. Aynı zamanda şairin karakter özelliği de göz önüne alındığında “süvar olmak” ifadesini şairlik yeteneği konusunda mükemmelliğini ve olgunluğunu belirtmek amaçlı kullandığı düşünülebilir. Böylece şair, asıl olarak tasvir etme yeteneğinde Mânî ve Bihzâd'ın kendisi karşısında aciz kaldığını ifade etmek gayesindedir:

Süvâr oldukça tasvîrinde âcizdir musavvirler
Ne denli dikkat eylerse eger Bihzâd eger Mânî

(Akkuş, 2018, s. 115)

Manzumelerde musavvir, tasvir gibi kelimelere de rastlanmaktadır. Kimi yerde bu şairlik, ressamlık ya da nakkaşlıkla ilgili değildir. Dinî manaları taşımaktadır. İslam inancına göre en büyük musavvir Allah'tır. Ayrıca Esmâ-i Hüsnâ'da zikredilen isimlerinden biri de "El-musavvir'dir. Yaratmasının yanında suretleri oluşturması ve şekil vermesi hususunu belirtir. Şu da bir gerçektir ki yaratıcının bütün vasıflarında olduğu gibi bu da hiçbir varlıkla mukayese edilemeyecek kadar üstün bir niteliği ifade eder. Şair Meşhûrî naat türünde yazdığı manzumesinde Mânî ve Bihzâd'ın da isimlerini anmıştır. Tasvir etme hususunda Hz. Peygamber'in övgüsünü yaparken hiçbir insanın ulaşamayacağı derecede üstün bir vasfa sahip olduğunu belirterek bu iki ressamın ancak çırağı rütbesinde olabileceğini ifade etmiştir:

Bir musavvirdir ki hem ol denlü fart-ı sıyt ile
Mânî vü Bihzâd onun yanında şâkirdânıdır

(Aydemir & Çeltik, 2017, s. 2)

Bihzâd-Tasvir Ettiği Suretlere Canlılık Verme

Bir suret çizme ustası olan Bihzâd, resim gibi güzel sanatların en gözde alanında hüner sahibi olup meydana getirdiği ürünler sayesinde asırlar boyunca büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Olağanüstü sanat yeteneği konusunda bütün kaynaklar birleşmektedir. Sanat yeteneğinin her zaman rastlanan cinsten olmadığı, mucizevi sanatının bütün tasvir sanatını etkilediği, fırçasının cansız şekillere can verdiğini belirtilir (Çağman, 1992, s. 247-149). Bu bakımdan Bihzâd'ı çağının ötesinde olağanüstü bir sanatkâr olarak değerlendirmek mümkündür. Klasik Türk edebiyatını etkilemesi de olağan bir durumdur. Ancak geleneğe mensup sanatçılar ona hayranlık duysalar da birçok defa sanatını -tasvir mevzusunda da belirtildiği üzere- yetersiz bulduklarını ifade etmişlerdir. Kâğıt üzerine yaptığı suretler ona bakan için estetik açıdan mükemmel görünse de kuru suret olarak değerlendirilir. Çünkü elindeki malzemenin onu kısıtladığı aşikârdır.

Güzel sanatların fonetik sanat dalı içinde yer alan edebiyatı icra eden şairlerin malzemesi dildir. Her ne kadar şiirler, resim gibi kâğıda yazılsa da okuyanın gönlüne hitap edebilme kabiliyeti yüksektir. Böylece dil, şaire sonsuz bir imkân kazandırır. Bunun nedeni sevgilinin tecelligâhı olan gönle hitap edebilmesidir. Oraya akseden her şey canlılık kazanır. Bu yönüyle gönül aynı zamanda şairlerin sanatlarını icraya olanak buldukları bir yazı levhası hüviyetine bürünür. Aşağıdaki beyitte Yahya Nazım, Bihzâd'a seslenerek duvarlara kuru suretleri boşuna yaptığını, asıl hünerin sevgilinin tasvirini gönül levhasına nakşetmek olduğunu söylemektedir. Pertev de

aynı şekilde suretlere canlılık vermenin önemine vurgu yaparak aksi hâlde tasavvurda hata olabileceğini belirtmektedir:

Hüner levh-i dile nakş itmedir tasvîr-i cânânı
Kurı sûret yazup divâra ey Bihzâd n'eylersin

(Çakır, 2020, s. 940)

Tasavvurda hatâ mı itdi Bihzâd-ı hayâlün kim
Bu şi'rün Pertevâ hoş sûret-i hüsnî velî cânsuz

(Bektaş, 2017, s. 152)

Klasik şiirde Hz. İsa bahsinin geçtiği manzumelerde genellikle teşbih ve tasavvurlarda karşımıza çıkan ölüleri nefesiyle diriltme mucizesi, Bihzâd'ın anıldığı mısralarda da yer bulmuştur. Aşağıdaki beyitte manaya can verdiği iddiasında olan Nehcî, Mânî ve Bihzâd'ın kendisine çirak dahi olmayacağını söylemektedir:

Sen ki bu sûret ile ma'nîye can-bahş olasın
Nehcî şâkird olamaz Mânî vü Bihzâd sana

(Arslan, 2017, s. 120)

Bihzâd-Yeni ve Orijinal Fikirler Bulma, Emsalsiz Olma

Bir ressam için yeni imajlar oluşturma oldukça önemlidir. Klasik şiirde de söyleneni tekrar etmek şairlerin çok fazla tercih etmedikleri bir durumdur. Şiirde fikir üretme yeni manalar ve söyleyişler bulup geliştirme önemli bir husustur. Bu amaca erişmek için kıvrak bir zekâ sahibi olmak, dili incelikleriyle bilmek (Çavuşoğlu, 1986, s. 3) gereklidir. Yaptığımız araştırma neticesinde manzumelerde “Bihzâd-ı fikret” ve “kilk-i fikr” terkiplerine rastladık. Bu terkipler bize şairlerin yeni fikirler ve anlamlar bulma çabalarını anlatmak için zikrettikleri bîkr-i fikr, bîkr-i mana ve bîkr-i mazmun ifadelerini çağrıştırmaktadır. Yeni fikir, mana ve mazmun bulma isteği eski şairlerimiz arasında yaygındır. Bu üç terkinin biri diğerinin yerine, daha doğru bir deyişle aşağı yukarı aynı ya da benzer anlamda kullanıldığı görülür. Mananın, kastedilen şey, düşünce anlamında kullanımı, bîkr-i mana ve bîkr-i fikrin birbirlerinin yerine geçmelerinin doğal nedeni görülmektedir (Mengi, 2012, s. 43-44). Bu da gösteriyor ki yeni mana icat etmek aynı zamanda onu düşünce süzgecinden geçirmeyi gerektirmektedir. Bunun yanında şair için yeni bir mana bulma ressam için resmine yeni çağrışımlar oluşturabilme ile aynıdır. Bu nedenle fikir mefhumu ile Bihzâd'ın zikredilmesinde temel gaye resimlerine orijinal unsurları yerleştirmede zihinsel becerisini göstermek ve bunun üzerinden şairlerin de yeni manalar bulmada fikre ne kadar önem verdiklerini vurgulamaktır.

Birçok şair Bihzâd ve fikr mefhumunu bir araya getirerek yeni bir mana oluşturmada düşüncenin ne kadar değerli olduğunu anlatmaktadır. Bu hususta Nehcî fikrinin kalemiyle güzellik nakşını gönül levhasına tasvir ettiğini söylemekte bu özelliği ile Bihzâd'ın ressamlık yeteneğinden geri kalmadığını belirtmektedir. Şeyh Gâlib ise fikrini gül tasviri yapan Bihzâd'a benzetmektedir:

‘Aceb tasvîr ider dil nakş-ı hüsnün levh-i hâtırda
Kalur mı kilik-i fikrüm hâme-yi Bihzâddan şimdi

(Arslan, 2018, s. 290)

Yerin Bihzâd-ı fikret gülçemen nakş etmiş ammâ kim
Karışdırmış bahâr-huldveş âgâzi encâma

(Okçu, ?, s. 84)

Emsalsiz olma fikri de manzumelerde yer alır. Ancak bu özellik sevgilinin eşsiz bir güzelliğe sahip olduğu düşüncesinden yola çıkılarak şiire Bihzâd'la birlikte yansıtılmıştır. Kâmî, sevgilinin güzelliğine değindiği bir beyitte Bihzâd'ın sanatından birçok suretin geçtiğini ancak dünya gözünün sevgilinin kaş ve gözü gibisini görmediğini belirtmiştir:

Nedür ol çeşm ü ebrû görmemiş çeşm-i cihân mislin
Ne sûretler görildi san'at-ı Bihzâd'dan kalmış

(Erişen Yazıcı, 2017, s. 225)

Bihzâd- Süslemek, Nezâketli ve Letâfetli Olmak

Bihzâd, eserlerinde ihtişamdaki ziyade günlük hayatı işlese de minyatür sanatının özünde süsleme unsuru vardır. Hatta bazı yazma eserleri okumadan daha ilk bakışta sayfalarının minyatür sanatına ait unsurlarla süslediği görülür. Bunun yanında şairler Bihzâd'a yer verdikleri mısralarında doğrudan sanatta süs ve gösterişin övgüsünü yapmasalar da tasvirlerinde süslü ifadelerle yer vermişlerdir. Ayrıca manzumelerinde zîb, süs, zînet, âyine, nakş, tavus kuşu gibi mefhumları zikrederek bu yönlü çağrışımlarda bulunmuşlardır. Bu nedenle Bihzâd bahsinin geçtiği mısralarda süs mefhumu önemli bir yer tutar. Şu da bir gerçektir ki klasik Türk şiirine mensup sanatçıların çoğu ifadelerinde açık ve anlaşılır olmayı benimsemiş olmalarına rağmen kimisi kapalı, ince manaları barındıran süslü anlatımı tercih etmiştir. Buna örnek olarak Sebki Hindî tarzını benimsemiş şairler gösterilebilir. Bu bakımdan minyatür sanatçısı olması yönünden Bihzâd'ın adını kimi şairlerin zikretmesi olağandır. Bu şairler arasında Şeyh Gâlib ve Âgâh bulunmaktadır. Her ikisinin Sebki Hindî tarzını benimsemiş olmaları ortak noktalarıdır.

Şeyh Gâlib, aşağıdaki beyitte çeşitli renkleri barındıran tüyleriyle güzellik bulmuş bir kuş olan tavusun kanatlarını Bihzâd'a yakıştırır. Onunla yeryüzünü süpürüp güzelleştireceğini belirtir. Başka bir beyitte bir süsleme unsuru olan yeni açılmış gül motifini Mânî'nin kalemi ve Bihzâd'ın kanıyla yapacağını ifade eder. Âgâh, sevgilinin süslü yüzüne baktıkça Bihzâd'ın aynasının şeklini aldığını söyler. Bütün bu tasvir ve içlerinde geçen kelimeler süslü anlatımın birer tezahürü olarak Bihzâd figürü ile yansıtılmaktadır:

Sezâ bâl-i tâvûs olup hâk-rûb
Zemîni Bihzâd ede reft ü rûb

(Okçu, ?, s. 183)

Hûn-ı Bihzâd ola kilik-i Mânî
Eylemiş nakş-gül-i handânı

(Okçu, ?, s. 185)

Zib için sûret-i zibâsına bakdukça o şûh
Safha-i âyine-i hâne-i Bihzâd eyler

(Akpınar, 2017, s. 92)

Nezaket ve letafet; güzellik, hoşluğun yanında inceliği de ifade etmektedir. Türk edebiyatında Sebki Hindî akımına mensup sanatçılar bu hususa önem vermişlerdir. Aşağıdaki beyitte Şeyh Gâlib, geleceği ulaşılmazı güç Kaf dağına; memduhu ise letafetin Anka'sının binlerce renkli kanatlarına teşbih etmiştir. Onu Kaf dağına ulaştırmanı ise Bihzâd'ın kalemi olarak belirtmiştir. Çünkü onun kalemindeki incelik ancak bu tasavvuru meydana getirebilir. Başka bir beyitte ise Âgâh nezaket mefhumunu sevgilinin boyu için kullanarak onun ne kadar narin ve ince olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda şairliğinin inceliğine vurgu yapmak için parmaklarının Bihzâd'ın kalemi gibi olduğunu söylemiştir. Ancak yine de sevgilinin boyunun vasfını yazamayacağını dile getirerek güzelliğini vurgulamıştır:

Meger kim kilik-i Bihzâd ile konmuş Kâf-ı ikbâle
Hezârân reng ile bir bâl-i Sîmurg-ı letâfetdir

(Okçu, ?, s. 48)

Nezâket-i kaddin Âgâh idemez tahrîr
Benânı hâme-i Bihzâd olursa her ne kadar

(Akpınar, 2017, s. 78)

Bihzâd-Orijinal Hayallere Yer Vermek

Tahayyül yani hayal etme, zihin ve gönüldeki anlamlara mahsus şekiller giydirecek onları görünür kılar, duygu ve düşüncelere yön vererek şiirin başlangıcını ve temelini oluşturur (Mengi, 2001, s. 75). Bir şair için olduğu kadar bütün sanatçılar açısından hayal edebilme bir yetenek olarak değerlendirilir. Bununla birlikte onun nasıl tasvir edildiği farklı ve orijinal olması da o kadar önemlidir. Sınırları sonsuz olmasına karşın en güzelini yakalamak önemli bir husustur. Şairler Bihzâd’la hayal mefhumunu daha çok “Bihzâd-ı hayâl” terkihiyle birlikte kullanmışlardır. Böylece Bihzâd’ın hayal gücünü vurgulamanın yanında kendilerinin de onun bu özelliğinden geri kalmadıklarını belirtmektedirler. Aynı zamanda nakş, tasvir ve levha kelimeleri de Bihzâd ve hayal unsurlarıyla birlikte zikredilir. Çünkü sadece hayal etmek yetmez onu nakş edebilecek bir levha gereklidir.

Aşağıdaki beyitte Nehcî, şairlik yeteneğini anlatırken hayalin nakşını yeni bir zemine bağladığını söylemektedir. Bununla maksadı hayali anlatmakta yeni bir tarz geliştirdiğini vurgulamaktır. Bu nedenle Bihzâd’ın ve Manî’nin onun yaptığını anlamaya bir yol bulamayacağını belirtmektedir. Pertev ise tahayyül hususunda maharetini belirtmek için sevgilinin sihir dolu bakışları olan gözünü hayal Bihzâd’ının kalemiyle yazıp gönül sayfasında yeni bir suret kazandırdığını belirtir:

Hayâlün nakşını bir nev-zemînde bağladum ben kim
Ne Mânî buldı yol ana ne hod Bihzâd ayak basdı

(Arslan, 2017, s. 289)

Dide-i efsûn-nigâhun kilk-i Bihzâd-ı hayâl
Levh-i dilde ‘aynını tasvîre bir sûret virür

(Bektaş, 2017, s. 77)

Beyânî aşağıdaki beyitte sevgiliye seslenerek bir alışılmamış bağdaştırma ile “hayalin şahı” olduğunu ifade eder. Başka bir alışılmamış bağdaştırma yaparak “ah kalemi”yle suyun üzerine nakşını yaptığını söylemiştir. Tasavvurun orijinalliğini belirtmek maksadıyla da Mânî ve Bihzâd olmamasına rağmen bu yeteneğe sahip olduğunu vurgulamaktadır:

Hayâlün şâhını âb üzre kilk-i âh-ıla cânâ
Güzel nakş eylerüz ammâ ne Mânî vü ne Bihzâdüz

(Başpınar, ?, s. 289)

Bihzâd-Güzelliği Yansıtabilmek

Sanat eserinin insanda uyandırdığı etki aynı değildir. Ancak, sanatın temel amacı güzele ulaşmak ve güzeli yansıtmaktır. Bunu yaparken estetik ön plandadır. Sanatta

güzel olan, herkesçe kabul gören unsurlar estetiği meydana getirir (Aytaş, 2013, s. 23). Klasik Türk şiirinde güzellik kavramı çok geniş boyutlarıyla yer alır. Tasavvufî, dinî ve beşerî manada güzellik kavramı birden çok alanı kapsayacak şekilde teşbih ve tasavvurlarda zikredilir. Bu bakımdan bütün şairler güzelliği kendileri açısından değişik şekillerde anlatma yoluna gitmişlerdir. Bazı şairler ise güzellik kavramını Bihzâd'ın mucizevi sanatçı kişiliğiyle anlatmıştır. Bilhassa sevgilinin güzellik unsurlarından saç, yüzü, dudağı, kaş ve çenesine dair çeşitli teşbihlerde Bihzâd'ın ismini anmışlardır. Bazı şairlerin vurguladığı önemli bir husus da sevgilinin güzelliğini tasvir etmenin sanatçının kalemini güzelleştiren bir unsur olduğudur. Bunu savunanların başında Bâkî gelmektedir. Ona göre Bihzâd'ın kalemine renk veren şey sevgilinin yüzünün nakşını yaparken kan bulaşmış kirpiklerini yapmasıdır. Ahmed Nâmî'ye göre ise Bihzâd'ın kalemine sevgilinin siyah saçlarının sarılması güzellik nakşına mükemmellik vermesini sağlamıştır:

Yazmada nakş-ı 'izârun müje-i hûn-âlûd
Katı çok renk virüpdür kalem-i Bihzâda

(Küçük, 1994, s. 261)

Kemâl-i nakş-ı hüsne virmege sûret budur bâ'is
Ki târ-ı zülfi bir dem hâme-i Bihzâda sarılmış

(Yenikale, 2017, s. 192)

Sevgilinin güzelliğini yansıtanın bir hüner olduğunu vurgulamak isteyen şairler, manzumelerinde Bihzâd'a müspet ya da menfî yönden atıfta bulunmaktadır. Şairler arasında Bihzâd'ı müspet yönde zikreden Nedîm, aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşlarının resmini ne kadar incelikli, güzel yaptığını ifade etmektedir. Tasvirinin mükemmelliğini vurgulamak için ise onun Bihzâd'ın sivri uçlu kalemiyle yaptığı nakş olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Mânî'nin bu güzel tasviri gördüğünde kıskanacağını iddia etmektedir. Böylece şair, sevgilinin kaşlarının güzelliğini anlatmanın yanında hem Bihzâd'ın tasvir yeteneğini Mânî'den üstün tutmakta hem de kendisinin bu husustaki maharetini ön plana çıkarmaktadır.

Resm-i ebrûsun görüp Mânî n'ola reşk eylese
Bu Nedîmin nakş-ı nevk-i hâme-i Bihzâdıdır

(Macit, 2017, s. 219)

Bihzâd'ın klasik şiirde ismi zikredilen bir sanatçı olmasını sağlayan özellikleri arasında resimlerinde kullandığı renkler, fırça inceliği ve bu hususlarda diğerlerine olan üstünlüğüdür (Çağman, 1992, s. 148). Bâkî ve Mîr Lütî de bu vasıflarına vurgu yapmanın yanında sevgilinin güzelliğini anlatma hususunda sanatının yetersizliğini belirtmektedirler. Bâkî aşağıdaki beyitte put kadar güzel sevgiliye seslenerek kalemiyle suretinin nakşını yaptığını söylemektedir. Bihzâd'ın bu kadar renkli şekilde

kendisini resmedemeyeceğini ifade ederek şairliğini övmektedir. Mîr Lütfî ise Bihzâd'ın en ince ayrıntıları dahi çizbildiği kıl kalemine atıfta bulunarak sevgilinin sihir dolu kaşlarını onunla çizemeyeceğini belirtmektedir. Bir edası, işvesi için bin talim etse de başaramayacağını iddia etmektedir. Hayâlî Bey ise sevgilinin elma gibi olan çenesinin tasvirini yaparken Bihzâd'ın güzelliğinden etkilenerek duvarın nakşı gibi kaldığını söylemektedir:

Rengîn ider evsâf-ı ruhun hâme-i Bâkî
Ol sûreti virmez sanemâ nakşına Bihzâd

(Küçük, 1994, s. 88)

Kıl kalemlerle resm olunmaz ebruvân-ı pür-füsûn
Olsa bin ta'lîm ile bir 'işvesi Bihzâda 'arz

(Aktaş, 2022, s. 127)

Yazarken şeklin olmuş nakş-ı dîvâr
Bakup sîb-i zenahdânına Bihzâd

(Tarlan, 1945, s. 121)

Bihzâd, sevgilinin güzellik unsurlarının hayret verecek kadar güzel olduğunu anlatmanın zorluğunu ifade etmek maksadıyla da manzumelerde çeşitli tasavvurlar içinde yer almaktadır. Şeref Hanım, sevgilinin dudağının Bihzâd'a, saçlarının ise Mânî'ye şaşkınlık verdiğini söylemektedir. Bu nedenle suretini resmedemeyeceğini belirtmektedir. Şeyhülislâm Bahâyî ise Bihzâd'a seslenerek sevgilinin beni ve yüzündeki ayva tüylerini güzelce tasvir edebileceğini söylemektedir. Bunun yanında onun fitne ve füsununu anlatmaya gelince elinden bir şeyin gelmeyeceğini vurgulamaktadır:

Lebi Bihzâda zülfi Mânîye yârin virür hayret
Bulunmaz almaga tasvîrini bir vechile sûret

(Arslan, 2018, s. 221)

Güzel tasvîr edersin hatt u hâl-i dilberi ammâ
Füsûn u fitneye geldükde ey Bihzâd n'eylersin

(Uludağ, 1992, s. 89)

Bihzâd-Gönle Hitap Edebilmek

Klasik şiirde gönül kavramı manzumelerde çeşitli teşbihler içinde sıklıkla zikredilmektedir. Güzel sanatlar içinde de gönle büyük bir anlam yüklenmektedir. Çünkü sanatçı, eserinde duygu ve düşüncelerini anlatırken hem akla hem de kalbe seslenir (Aytaş, 2013, s. 23). Bu nedenle sanat eserleri teknik yönden ne kadar

mükemmel olursa olsun özellikle gönle seslenmediği sürece makbul sayılmaz. Bu hususa Nedîm'in Kapudan Paşa'nın sarayının şekil ve estetik açıdan mükemmelliğini anlattığı aşağıdaki beyit bir örnek teşkil edebilir. Nedîm, birinci mısradaki sarayı görmesi hâlinde geometri alanında üstat sayılan Öklid'in beğenerek "Aferin!" diyeceğini belirtmektedir. Böylece akla uygunluğunu vurgulamaktadır. İkinci mısradaki ise Bihzâd'ın görmesi halinde -"nakş-ı dil-pezîr" terkibine yer vererek-gönlünün kabul edip hoşuna gideceğini söylemektedir. Böylece yapıtın beğenilmesi için Bihzâd'dan yola çıkarak bilhassa kalbe hitap etmesi gerektiğini söylemektedir. Diğer beyitte de Sünbülzade Vehbî, tıpkı Nedîm gibi gönül mefhumunun önemini belirtmek istemiştir. Ona göre bir şair olarak gönül sevgi üstadıdır. Bu vasfa sahip olmasının sebebi ise kendisini muhabbet Bihzâd'ının terbiye ederek yetiştirmesidir:

Eger şeklin temâşâ kılsa Oklîdis okur ahsent
Ve ger Bihzâd nakş-ı dil-pezîrin görse der hakkâ

(Macit, 2017, s. 146)

Dil olmasa perverde-yi Bihzâd-ı mahabbet
Olmazdı bu sûret ile üstâd-ı mahabbet

(Yenikale, 2017, s. 353)

Bihzâd'la ilgili manzumelerde gönül mefhumu bilhassa nakş, nigar, münakkaş, sanem, can gibi kelimelerle birlikte zikredilmektedir. Şairler gönül bazen musavvir şeklinde tasavvur ederek Bihzâd ve Mânî'ye rakip olarak göstermişlerdir. Bu şairlerden biri de Nigârî'dir. Ona göre gönül, nakş ve tasvir yapma işine girişmiştir. Bu nedenle karşısında Mânî ve Bihzâd hayrete düşmüş şekilde bulunacaklardır:

Dil nakş u nigârîş ile bir nakşa girişmiş
Hayretzede-i Mânî ü Bihzâd olacaktır

(Bilgin, 2017, s. 140)

Gönül ile birlikte Bihzâd, farklı teşbihlerde yer almaktadır. Aşağıdaki beyitte şair Yâver, Bihzâd'ı gönüllere sevgilinin tasvirini yapan bir kaza yazıcısı olarak tarif etmektedir. Onun kaleminden kalbine sevgilinin sureti yazıldığı için bin can ile tutkun hâle gelmiştir. Dolayısıyla âşık sıfatına erişmiştir. Beyânî ise gönlünü put gibi sevgililerin bulunduğu muhabbet evi olarak tasavvur eder ve bu hâliyle Bihzâd'ın sarayına dönüştüğünü belirtir:

Göricek vechini bin cân ile oldum meftûn
Çünkü Bihzâd-ı kazâ kalbüme tasvîr itdi

(Üstüner, 2017, s. 153)

Mahabbet-hânedür beyt-i dili nakş-ı sanemlerle
Münakkaş deyr-i Mânî kasr-ı Bihzâd etmemüz vardur

(Başpınar, ?, s. 196)

Bihzâd-Hayranlık Uyandırmak

Bütün sanat dallarını var eden, besleyen ve geliştiren temel unsur insanlarda uyandırdıkları hayranlık duygusudur. Bu da sanatçı için mükemmelliğin peşinden koşma isteğinin her zaman diri kalmasını sağlamıştır. Klasik şiire mensup şairler sanat duygusu yüksek şahsiyetler olması bakımından eserlerinde meydana getirdikleri tasavvur ve tahayyüller ile çoğu zaman kendilerine karşı büyük hayranlıklar uyandırabilmişlerdir. Bunun yanında buldukları edebî muhite kendilerini kabul ettirmek, memduhu yazdıkları kasideler ile beğendirmek, okuyucu kitlesini kendine hayran bırakmak her zaman kolay olmamıştır. Buna rağmen tespit edilen beyitlere bakıldığında âdeta birçok şair takdir edilmek hususunda var olan kıstaslarla yetinmemiş, sanatçı kişiliği ile Bihzâd'ı dahi kendilerine hayran bırakmayı ölçüt kabul etmişlerdir. Ancak bu, diğerlerine göre içsel bir beğendirmeyi ve soyut bir kişilik karşısında hayranlık uyandırmayı ifade ettiği için sınırları tam olarak belli değildir. Bu sınırı yerine göre şairlerin kendisi koymaktadır.

Bihzâd'ın adının zikredildiği birçok manzumede hayret ve hayranlık mefhumlarının sûret-i bî-cân, sûret-i dîvâr ve kuru sûret gibi Bihzâd'ın düştüğü durumu belirten ifadelerle birlikte yer aldığı görülmektedir. Bu hususta İhyâ, elinde kalemiyle mananın ruhunu tasvir ederek Bihzâd'ı kendine hayran bırakacağını belirtmiştir. Bundan dolayı âdeta onun lal olup cansız bir suret hâlini alacağını ifade eder. Yahyâ Nazîm ise kaleminin yeni ve taze tasvirler yaptığını belirtmektedir. Onla yaptığı nakş Bihzâd'ın görmesi hâline şaşkınlığın vermiş olduğu hayranlıkla kuru suret misali cansız bir şekilde kalacağını ifade etmektedir:

Elimde hâme tasvîr eyledikce rûh-ı ma'nâyı
Misâl-i sûret-i bî-cân ana Bihzâdı hayrân it

(Erzen, 2012, s. 396)

Görse Bihzâd nakş-ı kilik-i terim
Kuru sûret gibi kala hayrân

(Çakır, 2020, s. 43)

Hayranlık ve şaşkınlık mevzusu çoğu zaman şairlik yeteneğini kabul ettirmekle ilgili olsa da bazı şiirlerde tasvir edilen unsurla ilgilidir. Sünbülzâde Vehbî aşağıdaki beyitte tasvir ettiği mekânın güzelliğine dair duyduğu hayranlığı tarif ederken ona bakmaları hâlinde Bihzâd ile Mânî'nin şaşkınlıktan duvar sureti alacağını belirtmektedir:

Temâşâ kılşa heft-evreng nakş-ı fart-ı hayretten
Kalırdı sûret-i divârveş Mânî ile Bihzâd

(Yenikale, 2017, s. 316)

Sonuç

Edebiyat; müzik, resim hatta heykel gibi güzel sanatların diğer alanları ile etkileşim hâlinindedir. Bilhassa klasik şiir geleneğinde bunun etkileri her zaman kendini hissettirmiştir. Buna örnek olarak birçok eserde diğer sanatlarla ilgili terimlerin, estetik anlayışların ve kimi şahsiyetlerin isimlerinin zikredilmesi gösterilebilir. Bu şahsiyetler arasında minyatür alanındaki yetenekleri ve bıraktıkları eserlerle Mânî ve Bihzâd gibi sanatçılar ön plana çıkmaktadır. Ancak Mânî, sanatçılığının yanında hem dinî hem de efsanevi unsurları içinde barındırmaktadır. Ancak Bihzâd, günümüze daha yakın bir zaman diliminde yaşamış olması ve sadece sanatçı yönü ile tanınması ile klasik şiir içinde minyatür sanatçıları arasında daha mühim bir yerde bulunmaktadır. Bundan dolayı ismi sıklıkla zikredilmiştir. O da geleneğe mensup şairler için İran mitolojisindeki şahsiyetler, Türk ve İslam tarihi içinde şöhret bulmuş birçok kişi gibi bir mukayese unsuru olarak ön plana çıkmıştır. Şairler, kendilerinin sanat yeteneklerini övmek amacıyla ismini ansalar da aslında onu yüceltmişlerdir. Kıl kadar ince kalemiyle meydana getirdiği latif ve nazik minyatürleri şairler için ilham kaynağı hâline gelmiştir. Bu durum aynı zamanda klasik edebiyatın şiir anlayışının bazı özelliklerini dolaylı şekilde görmemizi ve anlamamızı sağlayan bir unsur olmuştur.

Manzumeler incelendiğinde Bihzâd'ın tasvir etme yeteneği göze çarpan ilk özelliği olarak kendini göstermektedir. Klasik şiir anlayışında da tahayyül ve tasavvur mevzuları önemli olduğu için Bihzâd ve tasvir etme yeteneği geniş bir açıdan ele alınmıştır. Aynı zamanda tasvir edilen varlıkların sadece kuru suretten ibaret olmaması gerekliliği de manzumelerde üzerinde durulan husus olarak anlatılmıştır. Şairlerin suretlere canlılık verme yeteneğinin Bihzâd'dan üstün olduğu vurgulanan vasıfları arasında zikredilmiştir.

Klasik şiirde bilhassa Sebki-Hindî tarzını anlatırken söylenen özellikler arasında yer alan yeni ve orijinal fikirler bulma, emsalsiz olma, ifadeyi süsleme, nezâketli ve letâfetli olma, orijinal hayalleri barındırma gibi özellikler Bihzâd bahsi içinde vurgulanmıştır. Şairler birçok tasavvurunda belirtilen bu özelliklere uygun tenasüplü kelimeler kullanmanın yanında, tahayyüller meydana getirmişlerdir.

Şairlerin bilhassa güzelliği ne şekilde yansıtabildiği ve bunu anlatmanın kendisine kattıkları manzumelerde vurgulanan özellikler arasında geniş bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda gönle hitap etmek ve hayranlık uyandırmak da şairlerde olması

gereken özellikler şeklinde sıralanmaktadır. Bütün bunlar aslında klasik şiirin sanat anlayışının, bir nevi poetikasının ipuçlarını vermektedir.

Sonuç olarak geleneğe mensup sanatçılar, edebî yönlerini ve klasik edebiyatın şiir anlayışı hakkındaki düşüncelerini bazı istisnalar dışında doğrudan belirtmek yoluna gitmeyerek farklı şekillerde aktarmayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle şairlerin özellikle edebî yönleri hakkında fikir sahibi olmak için manzumelerini ayrıntısıyla incelemek ve çeşitli şekillerde kanaat oluşturmaya yardım edecek izler bulmak gerektirmektedir. Bu hususta katkı sunabilecek başta şairler olmak üzere diğer sanat dallarına mensup şahsiyetlerin isimlerinin geçtiği manzumeleri tespit edip incelemek gösterilebilir. Bu anlamda manzumelerde bakılabilecek şahsiyetler içinde çalışmaya konu olan Bihzâd örnek teşkil edebilecek isimler arasında yer almaktadır.

Etik Kurul İzni *Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.*

Çatışma Beyanı *Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.*

Destek ve Teşekkür *Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.*

Kaynaklar

- Akkuş, M. (2018). *Nefî Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefidivanipdf.pdf>. [Erişim tarihi: 10.09.2022]
- Akpınar, Ş. (2017). *Âgâh Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55914,agah-divanipdf.pdf>. [Erişim tarihi: 16.09.2022]
- Aktaş, M. M. (2022). *Mîr Lütîfî Divâmı*. Gece Kitaplığı Yayınları.
- Arslan, M. (2018). *Şeref Hanım Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59880,serefhanim-divanipdf.pdf?0>. [Erişim tarihi: 16.09.2022]
- Arslan, Ü. (2017). *Mustafa Nehcî Dede Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55752,nehcdivanipdf.pdf?0>. [Erişim tarihi: 16.09.2022]
- Aydemir, Y. & Çeltik, H. (2017). *Meşhurî Divâmı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56155,meshuridivanipdf.pdf?0>. [Erişim tarihi: 16.09.2022]
- Aytaş, G. (2013). *Edebiyat bilgi ve kuramları*. İldem Yayınları.
- Barry, M. (2004). *Figurative art in medieval Islam and the riddle of Herat (1465-1535)*. Flammarion.
- Başpınar, F. (?). *Beyânî Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10598,beyanipdf.pdf>. [Erişim tarihi: 17.09.2022]
- Bektaş, E. (2017). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973,pertev-divanipdf.pdf?0>. [Erişim tarihi: 20.09.2022]
- Bilgin, A. A. (2017). *Nigârî Divânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55757,nigari-divanipdf.pdf?0>. [Erişim tarihi: 16.09.2022]
- Çağman, F. (1992). Bihzâd. *TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 6)*. Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çakır, M. S. (2020). *Yahyâ Nazîm Divanı*. Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası.
- Çavuşoğlu, M. (1986). Divan şiiri-Türk şiiri özel sayısı. *Türk Dil Kurumu Türk Dili Dergisi*. (1), 3.
- Demirel, E. & DüNDAR, Z. (2018). Bihzâd'ın minyatürleri: minyatür sanatında zaman ve mekânın inşasına dair iki örnek. *Sanat Yazıları*, (39), 252.
- Doğan, M. N. (2009). *Fuzûlî'nin poetikası*. Yelkenli Yayınları.

- Erişen Yazıcı, G. (2017). *Kâmî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0>. [Erişim tarihi: 17.09.2022]
- Ersoy, N. (2021). *Timur dönemi sanatında Kemal'üddin Bihzad*. [yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatları Enstitüsü.
- Erzen, M. H. (2012). *İhyâ Divânı ve tahlili (inceleme-tahlil-tenkitli metin)*. [doktora tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kardaş, S. (2012). Divan şiirinde resim ve heykel. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (47), 131-132.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı*. TDK Yayınları.
- Macit, M. (2017). *Nedîm Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedimdivanipdf.pdf>. [Erişim tarihi: 05.09.2022]
- Mengi, M. (2001). Divan şiirinde teda'iden tenevvü'e ya da çağrışımdan çeşitlemeye. *İlmi Araştırmalar*, (11), 75-88.
- Mengi, M. (2010). *Divan şiiri yazıları*. Akçağ Yayınları.
- Okçu, N. (?). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf>. [Erişim tarihi: 18.09.2022]
- Onay, A. T. (1996). Bihzâd. *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Hazırlayan Cemal Kurnaz, Millî Eğitim Basımevi.
- Pala, İ. (1998). Bihzâd. *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Roxburgh, D. J. (2000). "Kamal Al-Din Bihzad and authorship in persinate painting", *Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, Brill, Muqarnas: (17): 146.
- Tarlan, A. N. (1945). *Hayâlî Bey Dîvânı*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tolasa H. (1982). Divan şairlerinin kendi şiirleri üzerine düşünce ve değerlendirmeleri. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (1), 15.
- Uludağ, E. (1992). *Şeyhülislâm Bahâyi Divânı: inceleme-karşılaştırmalı metin*. [yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üstüner, K. (2017). *Enderunlu Hasan Yâver Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55748,yaver-divanipdf.pdf?0>. [Erişim tarihi: 18.09.2022]

Yenikale, A. (2017). *Ahmed Nâmî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56192,ahmed-nami-divanipdf.pdf?0>. [Erişim tarihi: 17.09.2022]

Yenikale, A. (2017). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>. [Erişim tarihi: 17.09.2022]